

Inhoud

1. 'ANGST EN WANHOOP ZIJN GROOT.' DE
POLITIEKE ACHTERGROND VAN DE CANON 9

2. HET VANZELFSPREKEND PERSPECTIEF OP
TIJD EN OMGEVING 23

'Waar men het goed heeft, daar is het vaderland' 25

Kaart en wereldbeeld – letterlijk en figuurlijk 28

Fragmenten uit het leven van Nicolas Chauvin 30

3. BEETJE ZOET & VEEL ZUUR UIT HET
GROOTBOEK DER GESCHIEDENIS 35

Spanje 41

Terzijde: Langs de Amnesty-lat 52

Frankrijk 53

Terzijde: Het slavernij-debat 66

Engeland 67

Terzijde: Steeds weer genocide 80

Verenigde Staten 82

4. BEELDEN, VERHALEN & CANONS VAN HET
VADERLANDSE VERLEDEN 89

De canon: haarlemmer olie voor een stroeve tijd 93

L'histoire se répète: trots en wanhoop rond 1672 96

De mooie kleur van de Nederlandse canon	100
Republiek en Gouden Eeuw: eilanden in de tijd	103
Oorlogsbeeld als spiegel van het heden	109
De rafelranden van de tijd: een zwarte canon	113

5. DE ZWARTE CANON VAN DE NEDERLANDSE GESCHIEDENIS 121

De dood van Albrecht Beyling	121
De martelaren van Gorcum	124
De executie van Oldenbarnevelt	125
Coen & de voc-mentaliteit	127
Slavenhandel	129
De Chinezenmoord van 1740	130
Windvanen, ofwel de Franse tijd	133
Cultuurstelsel & koelies	137
Kinderarbeid	139
Omgang met de Joodse landgenoten	140
Naoorlogse kampen & moffenmeiden	142
Politionele acties	144
Srebrenica	146
De moorden op Fortuyn en Van Gogh	147
Berekende verdraagzaamheid c.q. onverschilligheid	148

6. HET CLAIR-OBSCUR VAN DE TIJD. VAN CANON NAAR WEB 153

VERANTWOORDING 173

HOOFDSTUK 1

‘Angst en wanhoop zijn groot’. De politieke achtergrond van de canon

‘Als ik maar met mijn duifje tussen het onweer door kan blijven roeien’
‘Nêerland's streven.’ *De Roskam* van 24 december 1914

Het is een onvergetelijk moment uit de recente vaderlandse geschiedenis. 28 september 2006. Algemene beschouwingen. Tweede Kamer. Premier Jan Peter Balkenende is in debat met de fractievoorzitter van GroenLinks, Femke Halsema. Onderwerp: de economie. Balkenende beweert dat het goed gaat met Nederland. Halsema

zet daar vraagtekens bij en verwijst naar de velen die sinds het aantreden van de premier hun baan verloren. Het zouden er maar liefst 118 000 zijn. Daarop wordt de aangesprokene korzelig en zegt dat andere cijfers eveneens mogelijk zijn. Als de opponent vervolgens voet bij stuk houdt en haar woorden herhaalt, zegt Balkenende wat sindsdien duizendmaal aangehaald is.

Ik begrijp niet waarom u hier zo negatief en vervelend over doet. Laten we blij zijn met elkaar! Laten wij optimistisch zijn! Laten we zeggen: Nederland kan het weer! Die vocationaliteit, over grenzen heen kijken, dynamiek! Toch?

Hoewel uit dit laatste woordje twijfel spreekt, is de uitspraak conform de boodschap die Nederlandse bestuurders eeuwenlang verkondigden: dat een klein land groot kan zijn; dat wij 'jongens van Jan de Witt' zijn en niet 'dispereren' (wanhopen), om het door Wilhelmina in mei 1940 uitgesproken, inmiddels beroemde woord van Jan Pieterszoon Coen nog maar eens te herhalen. Mannen! Dat waren we niet alleen geweest, dat waren we nog altijd, de premier voorop.

Maar er was inderdaad een 'toch' – het woordje werd in de *Handelingen* overigens niet opgenomen. Balkenende liet het vallen, Femke Halsema verwees er per omgaande naar en Jan Marijnissen van de SP werkte het tijdens dezelfde beschouwingen nog eens uit: dat niet vergeten mocht worden dat er nogal wat keerzijden aan die vocationaliteit zaten en dat men in het buitenland vreemd zou opkijken als Nederland probeerde terug te keren naar tijden van weleer.

De kanttekening maakte echter weinig indruk, in ieder geval niet zoveel als de oorspronkelijke opmerking. Te-

recht, want zij is opmerkelijk en veelzeggend: voor het Nederland van toen én voor de gebruikelijke kijk op het eigen verleden.

In de jaren voorafgaande aan de kabinetten-Balkenende was het Nederland voor de wind gegaan. De voorspoed bereikte een hoogtepunt in 1997. Terwijl in Albanië duizenden spaarders hun tegoeden verloren aan zogenaamde piramidefondsen en in Zuidoost-Azië de beurzen klapten, ging in Nederland iedereen er financieel op vooruit, een niet onbetekenende minderheid zelfs zoveel dat ze van gekkigheid niet wist wat ze met haar geld (en tijd) moest doen. Het is een van de redenen dat een groep serieuze wetenschappers zich in de herfst van genoemd jaar voornam het Eerste Nederlandse Pretcongres te organiseren. Uitgangspunt daarvan was, aldus het *NRC Handelsblad* van 26 april van genoemd jaar, de gedachte dat

de pret van vandaag zo overweldigend [is] geworden dat de voorpret voor morgen erbij inschiet. De mens beweegt zich... van de ene pretexplosie naar de volgende. Voor zover werkdruk en stress dat toelaten stelt men zich bloot aan een trommelvuur van pret, de directe pret, de nu-pret.

Nadeel van zoveel instant-pret was dat de voorpret en de napret verdwenen. Dat betekende verlies en daarover moest gesproken worden. Vandaar dat congres: hoe konden we ervoor zorgen dat Nederland een permanent pret-park werd en 'het einde van de geschiedenis'* aldus een nieuw hoogtepunt bereikte.

* *The End of History and the Last Man* luidde de titel van een boek van Francis Fukuyama uit 1992. Daarin werd de stelling verkondigd dat de westerse liberale democratie na de Val van de Muur als de ultieme samenlevingsvorm beschouwd mocht worden. Pretpark Nederland was op dat moment van een dergelijke samenleving de vrolijkste variant denkbaar.

Terwijl het extreemrechtse Front National in Frankrijk een klinkende overwinning behaalde, was in Nederland van rechtse politiek geen spoor te bekennen – van linkse trouwens evenmin. In Nederland was de politieke kleur een mengelmoesje: paars. De kleur stond voor verzoening, overbrugging van tegenstellingen, compromis en uitblijven van conflicten.

En inderdaad, in Nederland bleven conflicten uit. Terwijl België in de ban raakte van kinderlokker Marc Dutroux, in Lima de Japanse ambassade werd gegijzeld, de ETA in Spanje een politicus executeerde, toeristen in Egypte vermoord werden door moslimextremisten, de Algerijnse bevolking geterroriseerd werd door fundamentalisten, in Kongo een burgeroorlog woedde, de crisis in het Engelse koningshuis een dieptepunt bereikte, het vredesproces in Israël voor de zoveelste keer stokte en wapeninspecteurs Irak uit werden gegooid, ging het Nederland ‘voor de wind’.

Het modewoord van dat succes was ‘poldermodel’. Net als ‘apartheid’ enkele tientallen jaren eerder maakte het begrip zoveel furore dat het in korte tijd tot het internationaal vocabulaire doordrong en zelfs gebruikt werd in een taalkundig trots land als Spanje. Geheimzinnig sprak men er van ‘*poldermodello*’ – spreek uit *poldermodèjo*. Niet dat iemand wist wat het betekende maar het klonk goed – en nastrevenswaardig.

Voor de Fransen stond ‘poldermodel’ gelijk aan ‘*le miracle hollandais*’, voor de Engelsen betekende het de almaar gezochte maar nooit gevonden ‘derde weg’ tussen het harde Amerikaanse kapitalisme en de zachte Europese verzorgingsstaat en voor de Duitsers, vanouds geneigd de daad bij het woord te voegen, was het reden de voor het fenomeen verantwoordelijk geachte Stichting van de Ar-

beid de prestigieuze Carl Bertelsmann-Preis toe te kennen voor 'innovatieve concepten en nastrevenswaardige oplossingen voor maatschappelijke problemen'.

De bewondering voor het landje aan de Noordzee ging zover dat er in de loop van het jaar zoiets als een 'poldermodeltoerisme' op gang kwam, een onophoudelijke stroom van strak in het pak gestoken heren en goed gekapte dames die het mirakel in levenden lijve wilden aanschouwen. Heel de wereld kijkt naar Nederland, constateerde de *Washington Post* in de zomer van 1997. En inderdaad, tientallen kranten stuurden een correspondent die onvermijdelijk zag wat hij geacht werd te zien: bijna volledige werkgelegenheid, een blij volk, rijkdom, het ontbreken van conflicten en tal van fraaiheden meer.

Ondertussen nam het mirakeltoerisme dergelijke vormen aan dat de vertegenwoordigers van belangrijke nationale instanties er moe van werden: moe van het ontvangen, moe van de uitnodigingen en moe van het herhalen hoe goed Nederland wel niet was. Oostenrijkers, Koreanen, Slowaken. Een woordvoerder van de SER kreeg ze allemaal over de vloer, soms met twintig tegelijk. 'Handelskammers, ambtenaren, politici,' klaagde hij hartje zomer van wonderjaar 1997 trots tot een verslaggever van het *NRC-Handelsblad*.

Deze week nog twee politicologen die in opdracht van de gemeente Berlijn onderzoek doen naar deeltijdwerk. Ze willen alles weten over het Akkoord van Wassenaar, werkloosheidscijfers, arbeidstijdverkorting, en slepen rapporten mee van de Raad van de Arbeid. En ze gaan overal langs. Spreek ik iemand van de VNO of het FNV dan is het van, 'heb jij die Slowaken ook al gehad?'

De Nederlanders zelf wisten met succes en bewondering niet altijd even goed raad. Zich op de borst slaan deden ze zelden, zeker niet luidruchtig. Dat past niet bij een burgerlijke en minder nog bij *hun* (kleinburgerlijke) cultuur. Op het gevaar af dat ze daarmee de verdenking van valse bescheidenheid op zich laadden, hadden ze eerder de neiging de lofzangen te ontkrachten. Een dergelijke nuchterheid maakte de trots echter niet kleiner, integendeel. De feiten vielen immers niet te ontkennen. Kijk maar...

En weer kwamen ze, de resultaten van de onderzoeksinstituten, de conclusies van de banken, de cijfers, tabellen, vergelijkingen. Keer op keer bevestigden ze wat al talloze malen bevestigd was en nog vele malen bevestigd zou worden. Om het te zeggen in de (eveneens bescheiden) woorden van het staatshoofd, gesproken in de troonrede van genoemd jaar:

dankzij de inspanningen van zeer velen heeft ons land in de afgelopen jaren belangrijke vooruitgang geboekt, zowel in sociaal als in economisch opzicht. De vooruitzichten voor 1998 zijn gunstig.

Het hoogtepunt van het sprookje werd bereikt op het moment dat het eigenlijk al uit was: 2 februari 2002, de dag van het huwelijk van Willem-Alexander en Máxima. Weliswaar draaide het feestje om het vorstelijk tweetal, de politieke sleutelrol ervan was weggelegd voor Mister Poldermodel ofwel Wim Kok. Met kenmerkende handigheid had hij een conflict over het huwelijk, of eigenlijk over de aanwezigheid van de vader van de bruid, weten te voorkomen. De wijze waarop hij dat deed was de man ten voeten uit: beetje nemen, beetje geven, eventjes hard, langdurig zacht. Schipperen.

Aldus de eigenschap waarmee Nederland groot was geworden. Kok had zich daarin al in een vroeg stadium van zijn carrière een meester getoond. In 1976 had hij de twee grootste vakcentrales weten te verenigen en enkele jaren later (1982, Akkoord van Wassenaar) wist hij werkgevers en werknemers samen te brengen. Gezien zoveel talent voor compromissen kan het nauwelijks verbazen dat hij geboren was op de dag dat Neville Chamberlain in München met Hitler een compromis bereikte, 29 september 1938. Het zegt niks, maar toch.

Ook op die mooie februaridag verhulde Kok zijn succes niet. Hij straalde als de prinses uit den vreemde – en heel Nederland straalde met hen. Er was feest. Er was emotie. Er was geluk met de daarbij behorende tranen. Nederland hilde, Nederland glom.

Natuurlijk, eenieder wist dat sinds 11 september 2001 aan de andere kant van de grens buitengewoon vervelende dingen gebeurden, alom klonk het woord Al Qaida, voortdurend vielen de namen van Afghanistan en Irak, een economische crisis dreigde maar toch was het alsof dit alles Nederland en de Nederlanders niet raakte – niet kon raken: vervelend was buiten, binnen bleef het fijn.

Zo gezien was het Nederland van het begin van de eenentwintigste eeuw als vanouds, als in het lied dat christelijke verenigingen gedurende anderhalve eeuw in navolging van de diepreligieuze, conservatieve dichter Isaac da Costa hadden gezongen.

*Zy zullen het niet hebben
De goden van den tijd.*

Met 'het' werd Nederland bedoeld. Het was een oeroude gedachte die vooral in de negentiende en in de eerste helft

van de twintigste eeuw alom leefde, in binnen- en buitenland. Nederland was het balkon van Europa, het was 'het land van 't klein geluk'. Te midden van woelige baren, aldus de beroemde woorden van de niet minder exemplarische Hendrikus Colijn, bleef hier alles rustig: 'gaat u maar rustig slapen'. En hoewel Kok iets dergelijks eind twintigste, begin eenentwintigste eeuw niet langer kon herhalen – daarvoor was de wereld te klein, te onrustig ook en Nederland te zeer een deel van die wereld –, straalde hij datzelfde wel uit: dat het goed was.

En toen ging alles fout.

Het moment dat voor iedereen zichtbaar werd dat er ook in Nederland iets aan de hand was, viel ruim een maand na die laatste mooie februaridag. Op 6 maart 2002 werden gemeenteraadsverkiezingen gehouden. Vooral in Rotterdam was de uitslag, er is maar één woord voor, revolutionair. De partij van Pim Fortuyn behaalde uit het niets 17 van de 45 zetels terwijl alle zittende partijen enorm verloren.

Tot overmaat van ramp voor die zittende partijen werd de dag op de nationale televisie afgesloten met een zogenaamd lijsttrekkersdebat – een gekke benaming omdat het om gemeenteraadsverkiezingen ging en de aanwezige 'lijsttrekkers', op overwinnaar Pim Fortuyn na, stuk voor stuk zitting hadden in het parlement. Maar goed, het illustreerde eens te meer dat het hier geen louter Rotterdamse aangelegenheid betrof maar om Nederland ging, om nationale politiek en nationale cultuur.

Het debat was rampzalig voor de regerende partijen, vooral voor Koks opvolger Ad Melkert en voor vvd-lijsttrekker Hans Dijkstal. Ze waren volstrekt niet bestand

tegen de overrompelende openheid van Pim Fortuyn en namen een in zo'n geval gebruikelijke houding aan: hooghartigheid. Het maakte hun zwakke positie nog zwakker.

Hoe dramatisch de ontwikkelingen waren, blijkt alleen al uit het feit dat een jaar later geen van de aanwezigen nog de functie bekleedde die hij op het moment van het debat bekleedde: Fortuyn was dood, Melkert en Dijkstal waren verdwenen, Rosenmüller was als lijsttrekker opgestapt, zo ook Thom de Graaf, en Balkenende was premier geworden.

En dan te bedenken dat de veranderingen op dat moment nog maar net begonnen waren en slechts de politiek leken te raken. Niets was minder waar, zo weten we bij nader inzien: ergens rond de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2002 begon een herwaardering van alle waarden of, beter gezegd, besepte eenieder dat zo'n herwaardering ophanden was.

Dit besef werd versterkt door een aantal, voor Nederlandse begrippen ongekennde gebeurtenissen. Om te beginnen het vermoeden dat Nederlanders betrokken bij dan wel verantwoordelijk waren voor genocide. Op 10 april 2002 verscheen het Srebrenica-rapport. Het betekende, hoewel op de valreep, het vroegtijdig einde van het kabinet-Kok ofwel Paars II. Nog geen maand later gebeurde wat in eeuwen, sinds de moord op de gebroeders De Witt in 1672, niet meer voorgekomen was en ook volstrekt haaks staat op de vaderlandse overlegcultuur: moord. Maar bij één moord bleef het niet. Ruim twee jaar later vond nog een politieke moord plaats, deze keer op filmmaker en enfant terrible Theo van Gogh.

Toen het eenmaal zover was durfde niemand nog te ontkennen dat de situatie ernstig was en in ieder geval volstrekt anders dan enkele jaren tevoren. Gemopper en

paniek waren niet van de lucht. Nederland was in crisis. Drugs, moord, doorgeslagen tolerantie, abortus, homo-seksualiteit, euthanasie, hoereerderij, probleemjongeren, hondenpoep, politieke besluiteloosheid, voetbalvandalen, probleemwijken, stagnerende gezondheidszorg, slecht onderwijs, je kon het zo erg niet verzinnen of Nederland en de Nederlanders zouden eronder gebukt gaan. Aldus het resultaat van, om de titel van het in maart 2002 verschenen boek van Pim Fortuyn te gebruiken, 'de puinhopen van acht jaar Paars'.

Opnieuw spon de internationale pers er garen bij en dwaalden filmploegen en journalisten door het land. Deze keer gingen ze op zoek naar fouten, verwording, ondergang. 'Anger and despair is great,' schreef *The Boston Globe*. 'Nederland heeft zijn naïveteit verloren,' meende *The Daily Telegraph*. De *Financial Times* liet lievelingshistoricus Geert Mak met open mond door het land lopen en *The Chicago Tribune* vertelde dat rechtsfilosoof Afshin Ellian zijn nieuwe vaderland vergeleek met crisisgebieden als Irak en Afghanistan. Nederland, zo betoogde *Newsweek*, was in oorlog. Je kon er beter *niet* dan wel zijn.

Dat de bevolking zelf nauwelijks anders dacht bleek toen enkele maanden na de moord op Theo van Gogh, in het voorjaar van 2005, de uitkomst van groot onderzoek naar de mening van 'de Nederlander' over een aantal sociaaleconomische vraagstukken openbaar werd gemaakt (21minuten.nl). Kern ervan was dat men zeer pessimistisch was over de toekomst. Vooral op de gebieden van veiligheid en criminaliteit, (de kosten van het) levensonderhoud en de integratie van allochtonen maakte de bevolking zich grote zorgen. Verontrust was zij ook over alles wat met de verzorgingsstaat van doen had, dat wil zeggen over onderwijs, medische zorg, sociale voorzieningen en

de kloof tussen arm en rijk. Kortom, vrijheid, zelfstandigheid, rijkdom en geluk zouden in hun tegendeel zijn omgeslagen.

En toen moest de economische crisis nog beginnen.

Terwijl de Nederlandse samenleving begin eenentwintigste eeuw steeds verder in verwarring raakte, begonnen alom herstelpogingen. Opmerkelijk actief in dezen was de opvolger van polderpremier Kok: Jan Peter Balkenende. Meteen na zijn aantreden werd door een van zijn ministers het zogenoemde Normen- en Waardendebat aangezwengeld. De begrippen stonden zelfs in de regeringsverklaring en waren eind 2004 onderwerp van een op Nederlands initiatief gehouden Europese conferentie.

Het debat kwam weliswaar nooit goed van de grond maar toch, de poging is veelzeggend. Dat geldt ook voor de gefnuikte opmerking van Balkenende over de Nederlandse voc-mentaliteit. Beide waren onmiskenbaar pogingen te ontsnappen aan de als alomtegenwoordig ervaren misère, in het laatste geval door te doen wat de voorouders in zo'n geval eveneens gedaan zouden hebben: schouders eronder.

Al gingen de voorstellen van Balkenende en de zijnen velen een stapje te ver, ze maakten onmiskenbaar deel uit van een mentaliteitsverandering of cultuuromslag. Daarin werd van alle kanten kritiek geuit op de ook door Fortuyn zo bespotten jaren zestig. Zij werden geassocieerd met vergaand libertinisme en een waardenrelativisme dat niets dan ellende had gebracht.

In de lijn van dezelfde cultuuromslag bleek het opeens weer mogelijk zonder gêne 'rechts' te zijn, dat wil zeggen onvriendelijke woorden te spreken over buitenlanders en

vreemde culturen, harde aanpak van criminaliteit te bepleiten, te menen dat drugs verboden moesten worden, dat rijken te veel belasting betaalden en werklozen klaplopers waren. Hoewel er geen sprake was van een uniforme verrechtsing – daarvoor is het begrip te diffuus –, was de klimaatverandering onmiskenbaar.

Het beste bewijs daarvan is het verbijsterende succes dat Geert Wilders vanaf begin 2005 oogstte. Hij durfde in extreme mate te zeggen wat de meesten hoogstens fluiserden. Het maakte hem groot – bewonderd én gehaat.

Van de eenentwintigste-eeuwse mentaliteitsverandering maken nationale gedachten een cruciaal deel uit. Dit is onmiskenbaar waar het diezelfde Wilders betreft. Hij hamerde op het te grote aantal vreemdelingen: zij hoorden er niet bij. Tegelijkertijd maakte hij Europa tot zijn thema: daartoe moest Nederland niet willen behoren.

Veelzeggend in dat verband ook is de uitkomst van het in juni 2005 gehouden referendum over Europa. Maar liefst 61,5 procent van de Nederlanders stemde tegen. De verbijstering was groot, bij de buurlanden niet minder dan bij het kabinet. Op zoveel nationalistisch sentiment in een land dat vanouds zo internationaal was had niemand gerekend.

Nationaal sentiment en nationale of nationalistische beeldvorming zijn twee zijden van dezelfde medaille. Zo werd in 2004 voor het eerst een Week van de Geschiedenis gehouden. In de loop van jaren ontwikkelde deze zich tot een succesvol project. In hetzelfde jaar kwam de KRO met het televisieprogramma *De grootste Nederlander*. In oktober 2004 publiceerden twee historici op initiatief van het *NRC-Handelsblad* een canon van het Nederlands verleden, met als leidraad: *Wat iedereen móét weten van de*

vaderlandse geschiedenis. Twee jaar later, in 2006, ontstond op initiatief van SP-politicus Jan Marijnissen het plan voor een Nationaal Historisch Museum. Het zou in de daaropvolgende jaren tot veel commotie leiden, onder meer over de locatie en de bekostiging, en uiteindelijk ook sneuvelen, maar aan het feit verandert dat niets: de behoefte aan een nationaal geschiedverhaal was onmiskenbaar groot.

Ondertussen was in hetzelfde jaar 2006 door een commissie onder leiding van neerlandicus Frits van Oostrom een Nederlandse canon opgesteld. Deze baseerde zich deels op de eerder genoemde publicatie in het *NRC-Handelsblad* maar ging verder. Terwijl in de NRC-canon tien tijdvakken met daarbinnen een relatief willekeurig aantal gebeurtenissen werden genoemd, kwam de commissie-Van Oostrom tot vijftig zogenoemde vensters, dat wil zeggen momenten, personen en gebeurtenissen waarvan iedereen op de hoogte diende te zijn.

Het succes was enorm. Er verschenen talloze artikelen. Er was tv, radio, er waren bijeenkomsten. Even leek het alsof er weinig anders bestond dan het vaderlandse verleden. Kortom, de canon kwam als geroepen – een roep waaraan door positieve toon en onderwerpkeuze ook tegemoet werd gekomen. Maar daarmee is het probleem gegeven. Want door te doen wat hij moest doen – Nederlanders een hart onder de riem te steken – werpt de canon vals licht op de vaderlandse geschiedenis. Meer nog: hij kan niet anders.

Zoals iedereen weet en uit de hiervoor beschreven gebeurtenissen van het eind van de twintigste, begin eenentwintigste eeuw ook blijkt, is het verleden een voortdurend op en af, een aaneenschakeling van mooie en minder mooie, goede en slechte momenten. Geschiedschrijving

en geschiedenisonderwijs, aldus de stelling van dit boek, dienen die voortdurende afwisseling van zoet en zuur te beklemtonen.

Zo doet echter niet een van overheidswege gestimuleerde canon. Hij doet dat niet en *kan* dat ook niet doen omdat hij daarmee zijn functie verzaakt: tegelijkertijd spiegel en schraag zijn van het heden. Vandaar dat zo'n canon onvermijdelijk aansluit bij een fenomeen dat oeroud is maar in een geglobaliseerde, multiculturele samenleving als de onze een anachronisme is geworden: de neiging het eigene steeds weer als uitgangspunt te nemen en in een gunstig licht te plaatsen.

Zo bezien is de canon van de Nederlandse geschiedenis een stap terug – een stap die beter *niet* gezet had kunnen worden.